

Met nette Keukentje

De installatie eener keuken mag nooit verwaarloosd worden, want al is zij de minste, en eenvoudigste plaats van een woonhuis, toch moet de meubeleering in harmonie zijn, met de rest der vertrekken.

Een handigehuisvrouw, zal een nuttig gebruik weten te maken dezer kleine ruimte, voor het bergen harer benodigdheden. De doozen, de potten, de pannen, alle ander keukengerief, zullen met zorg gerangschikt worden en zullen een net uitzicht geven aan de keuken.

Er is weinig toe noodig om van een rommelig kamertje, een net en zindelijk keukentje te maken.

Het venster. Licht en lucht moeten vrij kunnen binnenstralen. Het uitzicht moet onbelemmerd zijn, vermits toch de keuken de plaats is, waar een naarstige huisvrouw het grootste gedeelte van haren tijd doorbrengt. Om de vensters te versieren gebruikt men heldere gordijntjes, liefst van katoenen voile. Men kan ze in het midden wegbinden met een lint of recht laten neerhangen, volgens smaak. Aan beide zijden van het raam plaatst men nog langere, toeschuifbare gordijnen van licht gebleemd cretonne.

De vloer. Het meest practische in een keuken is een steenen vloer. Hout en parket zijn moeilijker zindelijk te houden. Op een steenen vloer legt men 'n rieten of coco-mat, tegen de koude voeten.

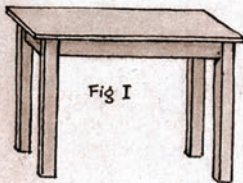

Fig I

Fig IV

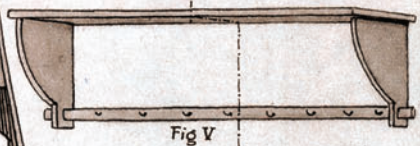

Fig V

Fig II

Fig VI

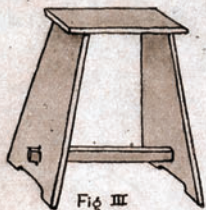

Fig III

met een zeildoek en omhangen met kretonnen gordijntjes. Fig. I. Tafeltje voor het gasvuur. Fig. II. Het tafeltje van gordijntjes voorzien. Bovenop is een houten plankje aangebracht voor het neerzetten van koffiekkan, ketel, enz. Fig. III. en IV. Moderne stoeltjes kun-

De meubels. In een keuken zijn niet veel meubels noodig. Een tafel, eenige stoelen, een kast voor het vaatwerk en een of twee planken voor de

nen dienst doen als bergplaats. Fig. V. Plank voor potten en pannen. Fig. VI. De schabloon-teekening, aan te brengen in ripolin-verf.

Sofie De Caigny,
coördinator Centrum
Vlaamse
Architectuurarchieven/
Vlaams
Architectuurinstituut

Bouwen aan een nieuwe thuis. Wooncultuur in Vlaanderen tijdens het interbellum

**Proefschrift Geschiedenis van
Sofie De Caigny, K.U.Leuven, 2007**

Tussen de twee wereldoorlogen groeide de wooncultuur van verschillende sociale groepen uit tot een belangrijk maatschappelijk thema. Architecten, het sociale middenveld, politici en de ‘wonende massa’ traden expliciet of impliciet met elkaar in discussie over de ontwikkelingen op het vlak van huisvesting, woninginrichting en familiecultuur. Dat wonen uitgroeide tot een belangrijke maatschappelijke kwestie, werd ingegeven door verschillende sociale, economische en institutionele evoluties tijdens het interbellum. Met de oprichting van de Nationale Maatschappij voor Goedkoope Woningen en Woonvertrekken (NMGWW) in 1919 werd een sociaal woningbeleid uitgestippeld waarbij de NMGWW als overkoepelende structuur een intermediaire functie bekleedde tussen lokale huisvestingsmaatschappijen en de overheid. Vooral christendemocraten en socialisten toonden zich voorstanders van een sociaal huisvestingsprogramma. Met de politieke emancipatie van de massa na WO I tekende ook de verzuiling zich af. Sociale organisaties van diverse ideologische strekking veroverden een belangrijke maatschappelijke positie en waakten over de belangen van hun achterban in allerlei domeinen, waaronder huisvesting. Ze ontwikkelden een vormingspolitiek voor hun leden waarvan wonen integraal deel uitmaakte. De politieke en sociale emancipatie verliep parallel met evoluties binnen de gezinnen: het kerngezin kwam meer op de voorgrond waardoor de cultivering van privacy ook bij lagere sociale groepen toenam. Ondertussen boekte de huishoudtechnologie vooruitgang, al bleef het nieuwe huishoudcomfort vooral een zaak van gegoede burgers. Tegelijkertijd verbeterde ook de technologie van het bouwen zelf, het bouwproces versnelde en hoogbouw werd steeds meer een optie.

Ook bladen als ABC begaven zich op het terrein van de ‘woonopvoeding’ (uit: ABC, 13/03/1932)

Onder invloed van deze ontwikkelingen was het wonen sterk in transformatie en groeide een breed gedragen interesse voor de modernisering van het wonen van lagere sociale groepen. Terwijl in de 19e eeuw hoofdzakelijk vrouwelijke huishouddeskundigen zich inlieten met het wonen, legde bijvoorbeeld voor het eerst in de geschiedenis de overwegend mannelijke wereld van de architectuur zich toe op het volkswonen na WO I. Deze nieuwe aandacht was niet onproblematisch. Zo pleitten bepaalde modernisten, zowel vanuit een authenticiteitsdenken als vanuit een sociale utopie, voor een radicaal nieuwe woonvorm met sobere en functionele interieurs. Ze dachten daarbij aan nieuwe wijken met gestandaardiseerde woningen waarin mensen over de sociale grenzen heen zouden samenwonen en die emancipatorische effecten zouden genereren. Ook de verzuilde middenveldorganisaties hoopten hun maatschappijbeeld via het wonen van hun achterban te realiseren. Zij wezen sterk op de verwevenheid van wonen met identiteit, een typisch 19e-eeuwse constructie die door de modernisten werd uitgedaagd. Volgens de middenveldorganisaties moesten arbeiders bovenal als arbeiders wonen, landbouwers als landbouwers en het was moreel verwerpelijk zich de wooncultuur van een andere stand of klasse aan te meten. Het middenveld toonde zich daarmee uitermate bewust van de symbolische waarde van het wonen en 'de thuis', waar objecten en praktijken iemands identiteit representeerden en richting gaven. De woningspecialisten en woonopvoeders van de diverse ideologisch gekleurde organisaties beseften dat alternatieven van materiële elementen van de thuis én de omgang ermee het potentieel hadden om de identiteit en opvattingen van personen te sturen. Het kwam er voor woonopvoeders dus op aan grip te krijgen op de processen van toe-eigening die bewoners met hun materiële leefwereld aangingen, om zo hun ruimere maatschappijvisie door te drukken. Naast de architecten en het middenveld projecteerde ook de wonende massa haar sociale ambities op het wonen, zij het binnen afgebakende sociaaleconomische condities.

Het zuilgebonden middenveld en het huishoudonderwijs stonden niet alleen als bemiddelingsniveau tussen ideologie, de woonpraktijken aan de basis en architecturale en technologische ontwikkelingen. Politieke partijen profileerden zich eveneens met het thema en ook de nationale overheid trachtte, via onder meer subsidies en het vastleggen van hygiënenormen, de woonomstandigheden van de bevolking te verbeteren. Tegelijkertijd spanden plaatselijke overheden zich in tegen de krotten, zij het met wisselend succes. Daarnaast begaven ook commerciële (dames)bladen en fabrikanten van huishoudapparatuur zich op het terrein van de woonopvoeding. Tot slot evolueerden pluralistische organisaties zoals de Bond van Kroostrijke Gezinnen, de NMGWW of het Nationaal Studiecentrum voor Huishoudkunde tot overlegorganen waar bemiddelaars van verschillende sociale en ideologische strekking elkaar troffen. Ze gebruikten daarbij hun tijdschrift en congressen om de contacten met andere spelers op het veld van het wonen te onderhouden.

Door deze verscheiden betrokkenheid in het volkswonen stelden tijdgenoten vast dat: *"Jamais, dans l'histoire de l'habitation, on n'a rencontré une période plus pas-*

Deze nieuwe woonwijk in Wettersen was typisch voor het interbellum.
(Uit: G. SOMERE, *Hoe en door wie worden de Wetterse krotten bewoond?*, 1941) (KADOC, Leuven)

sionnante que celle que nous traversons."¹ Er ontstond een wijdvertakt intermediair weefsel, verbonden met de nationale politiek, dat de modernisering van het wonen van verschillende bevolkingsgroepen bepleitte. Het netwerk was internationaal verankerd maar richtte zich op het lokale niveau. Alle actoren in dit niet-geformaliseerde netwerk hadden eigen redenen om zich met huisvesting in te laten en in de meeste gevallen ging het om een combinatie van drijfveren. Sommigen handelden uit angst voor de plattelandsvlucht, voor secularisering of verburgerlijking. Anderen wilden het volk verheffen. Nog anderen werden door economische motieven geïnspireerd. Via het wonen kon het gedrag van (huis)vrouwen worden gestuurd en zij hadden de potentie een niet te onderschatten rol in de moderne consumptie-economie te spelen. Doordat het aandeel van consumptie in de nationale economie steeds belangrijker werd, steeg de algemene waardering voor de economische invloed van huisvrouwen. Economen beklemtoonden dat alle huishoudens samen de belangrijkste consument belichaamden in België, een argument dat ook in het huishoudonderwijs weerklonk. Bovendien konden goed geschoolde en getrainde (huis)vrouwen met relatief beperkte middelen toch smakelijke maaltijden bereiden en gezelligheid in huis brengen doordat zij doordacht konden aankopen. Het is niet verwonderlijk dat dit discours het luidst klonk tijdens de crisis van de jaren 1930.

Hoe uiteenlopend de achterliggende drijfveren ook waren om zich in het woondebat te mengen, ze leken een grootste gemene deler te hebben: zowat alle actoren waren ervan overtuigd dat de woonproblemen hoofdzakelijk zouden opgelost worden via de vrouw. Het aantal publicaties, lezingen, tentoonstellingen en congressen dat aan de huisvrouw was gewijd of over haar maatschappelijke positie handelde, bleef groeien, de huisvrouw kwam in het centrum van het maatschappelijke vertoog te staan. Deze sterke nadruk op de vrouwelijke verantwoordelijkheid in het volkswonen was niet nieuw. Vanaf het laatste kwart van de 19e eeuw vormden een grote vrouwelijke verantwoordelijkheid, volksoopvoeding en materiële verbeteringen van de volkswoningen de pijlers van het huisvestingsbeleid. Het grote verschil was dat deze aspecten in de 19e eeuw door verschillende instanties werden waargenomen. Het huishoudonderwijs werd belast met de woonopvoeding van de vrouw terwijl de Algemene Spaar- en Lijfrentekas (ASLK) instond voor de financiële ondersteuning van volkswoningbouw. Na WO I vervaagde deze institutionele en inhoudelijke scheidingslijn. In overeenkomst met de bijna totalitaire drang naar beheersing van alle aspecten van het leven van hun leden, legden sociale organisaties in het interbellum zich zowel op de materiële verbetering van de woningen als op de opvoeding van de bewoners toe.

Een tweede generiek kenmerk van de verschillende woonopvoeders bestond eruit dat ze een sterk geloof deelden in de maakbaarheid van het gedrag van bewoners en het belang van de gezinswoning daarin. Architecten, huishoudexperts en politici meenden dat degelijke woningen mensen tot ideale burgers konden omvormen. In 1935 verwoordde Fernand Gosseries van de NMGWW deze overtuiging als volgt: *“L’habitation est le moyen le plus actif d’éducation de la classe ouvrière et ce n’est qu’après la lui avoir procurée saine, spacieuse, agréable et à bon marché que l’on peut songer à son relèvement moral.”*² De Vlaamse woonbemiddelaars waren hiermee niet de enigen. In heel West-Europa heerste na WO I een groot vertrouwen in de *social engineering* van de wooncultuur.³ Onderzoekers keken in dat verband vooral naar de meest radicale modernistische experimenten of werden geïnspireerd door het discours van sociaal bevlogen intellectuelen als Karl Teige of Walter Benjamin.⁴ In Vlaanderen was het sociale draagvlak voor het verwezenlijken van doorgedreven modernistische utopische projecten echter opvallend klein in vergelijking met de machtige positie van het verzuilde middenveld. Bijgevolg hielden de woonnormen het midden tussen de traditionele of conservatieve visie op wonen als het domein van de vrouw en het gezin, met nadruk op de eengezinswoning in private eigendom, en moderne ontwikkelingen op het vlak van wooncomfort en huishoudkunde.

Het proefschrift belicht voor diverse aspecten van het wonen hoe dit geloof in de maakbaarheid van het woongedrag van mensen zich manifesteerde tijdens het interbellum in Vlaanderen, hoe bewoners omgingen met de gedicteerde normen in hun dagelijkse wooncultuur en hoe zowel bewoners als bemiddelaars reageerden

op de transformaties waarin het wonen na WO I was terechtgekomen. Zowel de verzorging van het lichaam, de naaktheid en de privacy, de organisatie van het huishouden, verschuivende normen van netheid en gezelligheid, de aankleding en de stedenbouwkundige inplanting van de woning, het gebruik van de tuin, als de wijze van samenwonen met andere gezinsleden worden als onderwerp van een meerlagig bemiddelingsproces geanalyseerd. In al deze aspecten van het wonen komt het huiselijkheidsideaal bij zowel bewoners als woonopvoeders heel sterk tot uiting. Zowel het woonvertoog als de woonpraktijk zelf reikten daarmee veel verder dan het strikt huiselijke domein. Huiselijkheid was voor woonopvoeders een instrument om vat te krijgen op de identiteit van bewoners, voor de bewoners zelf werd het een middel om uiting te geven aan hun sociale ambities. Tegelijkertijd bood huiselijkheid een houvast in de sterk veranderende maatschappij van na WO I. Het huiselijkheidsideaal van woonopvoeders gaf de achterban een antwoord op opportuniteiten en bedreigingen van de moderne wereld. Daarmee was de focus van het middenveld op huis en thuis uiterst modern, zonder aan te sluiten bij het radicale modernistische antwoord op de spanning tussen wonen en moderniteit.

- (1) Bibliographie. In: *Habitation à Bon Marché*, 3(1923)1, p. 19.
- (2) F. GOSSERIES, *L'Accession à la Propriété immobilière. Rapport*, Brussel: Association des Patrons et Ingénieurs catholiques de Belgique/Eucharistische boekhandel, 1935, p. 27.
- (3) P. BETTS & D. CROWLEY, Introduction. In: P. BETTS & D. CROWLEY (eds.), *Domestic Dream-worlds: Notions of Home in post-1945 Europe. Special Issue, Journal of Contemporary History*, 40(2005)2, p. 218.
- (4) H. HEYNEN, The Jargon of Authenticity. Modernism and its (Non-)Political Position. In: M. KALM & I. RUUDI (eds.), *Constructed Happiness. Domestic Environment in the Cold War*, Estonia: Estonian Academy of Arts & Authors, 2005, p. 10-16; H. HEYNEN, *Architectuur en de kritiek van moderniteit*, Nijmegen: SUN, p. 68-100 en p. 142-168; K. TEIGE, *The Minimum Dwelling*, Cambridge Massachussets: MIT Press, 2002, 460 p.